

bind af Bugenhagens samlede værker, som var planlagt til udgivelse allerede for et par år siden.

Martin Schwarz Lausten

Peter Lodberg (red.):

Religion and Normativity. Religion, Politics and Law. Aarhus: Aarhus University Press 2009. 186 s. Kr. 286.

Denne bog er én af i alt tre udgivelser fra en forskningsmæssig satsning på Det teologiske Fakultet i Aarhus i perioden 2005-2009: *Religion and Normativity*. Ifølge forordet undersøger dette bind, hvorvidt religion stadig er normativ. Bogen tager sit afsæt i teologisk etik, systematisk teologi og religionsvidenskab, og der spørges til mulige normative grundlag for politik og ret i samfund med religiøs pluralisme. Et helt centralt spørgsmål i nutidens samfund. Her reflekteres spørgsmålet i 15 artikler, skrevet af forskere med tilknytning til eller udgået fra fakultetet. Artiklerne er grupperet i to afsnit: *Democracy, religion and modernity* (dog uden bidrag fra kolleger på Afdeling for Idehistorie) og *Democracy, church and ethics*.

Bogens ide er ifølge indledningsartiklen at diskutere forskellige aspekter af religion i relation til den offentlige debat, og det er præcis, hvad artiklerne i bogen gør, hver for sig. Her er interessante analyser af Foucault og Habermas, af religionens genkomst i det offentlige rum, af religionsfrihed, ytringsfrihed og medborgerskab og af religionens synlighed i Folketinget. Der diskuteres civil religion og krig, radikalt-islamistiske syn på demokrati og empiriske eksempler på islamisk ret i Europa. I anden del af bogen – der ifølge forordet koncentrerer sig om spørgsmål med specifik sammenhæng med ekklesiologi og kirkens rolle i samfundet – findes glimrende artikler om bibelens autoritet i offentligt og personligt liv, om kirkens rolle mellem *nation and empire*, om skellet mellem synd og lovovertrædelse i middelalderens retstænkning, om Cistercienserteologiens bidrag til skabelsen af begrebet om Europa, om de kristne kirkers stilling til totalitære ideologier i Europa, om (retlige/politiske) konflikter mellem tro og stat, og om det guddommeliges mystiske tilstedeværelse i samfund og politik (en refleksion mellem Luther og Bonhoeffer).

Man bliver klogere, mere oplyst af læsningen. Det er glimrende artikler, en fornøjelse at anmelde. Men – jeg beklager – jeg synes ikke, det er en *bog*, jeg anmelder. Jeg kan ikke få øje på den sammenhængende ide. Hvad er det, Aarhus-teologerne alt i alt vil sige til os om forholdet mellem religion, politik og ret i (sen)-moderniteten? Her skabes en fornem, teologisk talerstol og vi lytter, for i Danmark er det relevant at lytte til fagteologi. Så forekommer det for nemt at sige i forordet, at forfatterne selvsagt ikke har det endelige svar. Ingen forventer det – men udgivelsen som bog giver dog forventning om et svar, også selvom det ikke er det endelige. Hvad er den samlede, grundlæggende *teologiske*, pointe?

Samtidig med denne anmeldelse har jeg anmeldt den dansksprogede bog *Kærlighedens lov*. Dér er påstanden, at teologien *har* noget at sige om retten, og påstanden undersøges historisk. Jeg forventede at kunne finde de aktuelle, nutidige *teologiske* bidrag for det 21. århundrede i nærværende bog om, hvorvidt religion stadig er normativ. Bart Labuschagne har også i 2009 på Brill udgivet en bog med samme titel – Religion, Politics and Law. Undertitlen dér er *Philosophical Reflections on the Sources of Normative Order in Society*. Det er et sådant samlet bud på kilderne til den normative orden i samfundet, jeg troede at få fra danske teologer i bogen med samme titel fra Aarhus Universitetsforlag. Men jeg efterspørger måske noget, der teologisk set ikke kan leveres i dag? Eller er den bog, jeg har fået til anmeldelse, et glimrende indledningsarbejde, som kan danne grundlag for et senere, samlet bud på et teologisk grundlag for at reflektere ret og politik som normativ orden? Eller?

Uanset hvad svaret er, vil jeg igen understrege, at jeg har haft stor fornøjelse af at læse de mange interessante artikler om religion, politik og ret i den bog, Peter Lodberg har redigeret, og jeg anbefaler bogen for disse artikler. Skulle anmeldelsen så udløse en artikel fra den aarhusianske gruppe om, hvad svaret er, vil fornøjelsen være endnu større.

Lisbet Christoffersen

Svend Andersen og Ulrik B. Nissen (red.):

Kærlighedens lov. Retsteorier i dansk teologisk etik. København: Forlaget Anis 2009. 302 s. Kr. 289.

Et centralt element af den lutherske reformation i Danmark i 1536 er bruddet med kanonisk ret og sekulariseringen af retsdannelsen. Men Svend Andersen er klar og tydelig i den fine introduktion til denne interessante antologi om forholdet mellem teologisk og juridisk tænkning om rettens grundlag: Sekularisering af retsdannelsen indebærer *ikke*, at teologien stopper med at reflektere ret og retsbegreb. Tværtimod. Lovens verdslige brug er lige så vel som lovens åndelige brug et udslag af Guds vilje for menneskelig handling. Det er det af Gud skabte menneskeliv, som udfolder sig både i åndelige og i verdslige sammenhænge. Derfor er der også efter reformationen fortsat brug for at tænke teologisk ikke alene om lovens åndelige brug, men også om grundlaget for den verdslige ret såvel som om grundlaget for den retlige organisering af det åndelige: kirkeretten. Emnet for denne bog er således retsteologi i bred forstand: teologisk tænkning om ret.

Systematisk placeres spørgsmål af denne kategori hos etikerne blandt teologerne. Bogen går således systematisk til værks og undersøger, hvilken refleksion af retten, etikerne blandt universitetsteologierne har lagt frem. Periodisk er det *nutiden*, der interesserer: teologers refleksion af retten i et demokrati. Det vil sige at man fokuserer på teologisk etik fra H.L. Martensen til Johannes Sløk, dog med en forudskikket analyse af de retsfilosofiske klassikere, som dansk retsteologi i bred forstand bygger på: Kant og Hegel.